

ROZDZIAŁ 17.

Rola geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w edukacji szkolnej

Tomasz Rachwał

Streszczenie: W rozdziale przedstawiono problematykę znaczenia problematyki geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w edukacji szkolnej w Polsce, w świetle zapisów podstawy programowej dla szkół podstawowych i szkół średnich – liceum i technikum. W pracy zwrócono uwagę na cele i treści kształcenia związane z realizacją problematyki tej dyscypliny geograficznej, podkreślając jej znaczenie w kształceniu geograficznym uczniów, a także przygotowaniu do aktywności zawodowej i społecznej. Zwrócono uwagę na potrzebę rozwijania umiejętności myślenia geograficznego, które powinno prowadzić do lepszego rozumienia zależności między zmianami społecznymi, decyzjami gospodarczymi a zagospodarowaniem przestrzennym. Przeprowadzone badania zapisów nowej, obowiązującej od 2017 r. w szkołach podstawowych, a od 2019 r. w szkołach średnich podstawy programowej wskazują na istotną rolę geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w edukacji szkolnej w Polsce, w porównaniu do wcześniejszych zapisów. We wnioskach podkreślono, że kształcenie z tego zakresu przyczynia się do lepszego zrozumienia współczesnego świata przez uczniów oraz przygotowuje ich do dalszego kształcenia na studiach wyższych, gdzie na wielu kierunkach kompetencje z tego zakresu są niezbędne, a także do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym.

W obliczu współczesnych wyzwań społeczno-gospodarczych i związanych z zagospodarowaniem przestrzeni, znaczenie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w systemie edukacji nabiera niebagatelnej wagi. Geografia jako nauka badająca relacje w środowisku geograficznym, między elementami przestrzeni przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej [Zioło, 1996] odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu świadomości i rozumienia przez uczniów złożoności

współczesnego świata. Szczególne znaczenie ma tu analiza wpływu zmian społecznych i decyzji ekonomicznych na kształtowanie przestrzeni, będąca przedmiotem zainteresowania geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, która została wyodrębniona w polskim systemie nauki jako odrębna dyscyplina naukowa w 2018 r. [Stryjakiewicz, 2020, 2021; Nowak i in., 2023].

Należy podkreślić, że geografia społeczno-ekonomiczna stanowi nie tylko narzędzie poznawcze, lecz również istotny czynnik kształtujący postawy społeczne i ekonomiczne młodego pokolenia. Poprzez zrozumienie przemian struktur społecznych i gospodarczych oraz interpretację zjawisk przestrzennych, uczniowie zdobywają nie tylko wiedzę teoretyczną, ale również umiejętność praktycznego stosowania jej w codziennym życiu, co jest ważnym celem kształcenia w świetle zapisów, nowej, tj. obowiązującej od roku szkolnego 2017/2018 dla szkół podstawowych i od 2019/2020 dla szkół średnich, podstawy programowej [Rozporządzenie..., 2017, 2018].

W niniejszym rozdziale przedmiotem rozważań jest zatem rola geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w edukacji szkolnej w Polsce na poziomie szkół podstawowych i średnich kończących się maturą (liceum i technikum). Celem pracy jest określenie jak problematyka tej dyscypliny wpisuje się w treści kształcenia geografii w obowiązującej podstawie programowej dla szkół podstawowych i średnich oraz jakie cele kształcenia (wymagania ogólne) z tego zakresu stawia się przed uczniami. Ma to na celu ukazanie istotności tych zagadnień dla wszechstronnego rozwoju młodego pokolenia oraz ich znaczenia w kontekście przygotowania do aktywnego udziału w życiu społecznym i gospodarczym kraju oraz jednostek samorządu terytorialnego. Analizie poddano podstawy programowe dla szkoły podstawowej, liceum i technikum [Rozporządzenie..., 2017, 2018]³⁷, pomijając szkoły branżowe i inne nietypowe szkoły (np. liceum dla dorosłych), w których podstawa programowa jest identyczna jak dla liceum lub stanowi nieco okrojona jej wersję.

Podjmując tę problematykę należy zauważyć, że Profesor Tadeusz Stryjakiewicz, Szanowny Jubilat, któremu dedykowany jest niniejszy tom prac, przedstawiając uzasadnienie i chronologię działań, które doprowadziły do wydzielenia dyscypliny geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna w nowej klasyfikacji nauki w Polsce, zaprezentował zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje wynikające z wprowadzenia w życie tej klasyfikacji [Stryjakiewicz, 2020]. Zwrócił on jednak uwagę, że w poprzednio obowiązującym modelu, w którym geografia społeczno-ekonomiczna była jedną z wielu subdyscyplin geografii, dało się zauważyć jej marginalizację w stosunku do niektórych subdyscyplin geografii fizycznej [Stryjakiewicz, 2020]. Miało to, jak się wydaje, także swoje odzwierciedlenie w redukcji treści z tego zakresu w szkolnej edukacji geograficznej, szczególnie w szkole podstawowej

---

³⁷ Rozporządzenia były następnie zmieniane, ale nie w odniesieniu do geografii na analizowanych poziomach. Dopiero w 2024 r. zaproponowano zmiany mające na celu redukcję wymagań (nie są one jednak przedmiotem analizy, gdyż proponowane zmiany były w fazie konsultacji na etapie składania pracy do druku).

i gimnazjum, na rzecz geografii fizycznej. Podział geografii na dwie dyscypliny wzbudził jednak obawy o jedność geografii, w tym także jako przedmiotu szkolnego. Jak jednak zwrócił uwagę Autor, paradoksalnie, wprowadzenie nowej klasyfikacji nauki przyczyniło się do ożywienia dyskusji na temat jedności geografii i może sprzyjać zahamowaniu przedstawionych niekorzystnych tendencji w modelu jednodyscyplinowym [Stryjakiewicz, 2020]. Wydaje się więc, że podział geografii na dwie dyscypliny nie musi oddziaływać negatywnie, a może nawet wpływać pozytywnie, na zrównoważenie treści kształcenia odnoszących się do części przestrzeni przyrodniczej i społeczno-gospodarczej w edukacji geograficznej. W tym miejscu należy także podkreślić, że szkolna edukacja geograficzna nie może polegać na prostym, nawet uproszczonym, przekazie wiedzy i osiągnięć poszczególnych subdyscyplin geografii uczniom, chociaż oczywiście od aktualnych badań naukowych nie może być oderwana. Wg nowej koncepcji szkolna edukacja powinna być tylko w niewielkim zakresie transpozycją wiedzy naukowej, dostosowaną do możliwości uczniów [Szkurłat i in., 2018].

Miejsce geografii w edukacji szkolnej po reformie z 2017 r.

Reforma systemu edukacji z 2017 r., likwidująca gimnazja i wprowadzająca na powrót do polskiego systemu edukacji 8-letnie szkoły podstawowe, 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią szkołę branżową I stopnia (w miejsce zasadniczej szkoły zawodowej) oraz 2-letnie branżowe szkoły II stopnia, w znaczący sposób wpłynęła także na miejsce geografii w edukacji. Geografia jest na powrót przedmiotem szkolnym w szkole podstawowej, gdyż wcześniej w szkole podstawowej w klasach 4–6 był realizowany przedmiot przyroda, łączący treści biologii i geografii z elementami fizyki i chemii. W praktyce oznaczało to niemal całkowitą marginalizację problematyki geografii społeczno-ekonomicznej w szkole podstawowej. W wyniku reformy przedmiot przyroda ograniczony został tylko do 4 klasy, a geografia rozpoczyna się już w klasie 5. Łączna liczba godzin geografii po reformie zatem zwiększyła

Tabela 14. Liczba godzin geografii tygodniowo w szkole podstawowej, liceum i technikum w świetle ramowych planów nauczania po reformie z 2017 r.

Szkoła podstawowa		5 klasa	6 klasa	7 klasa	8 klasa	Razem
		1	1	2	1	5
Liceum i technikum	zakres	1 klasa	2 klasa	3 klasa	4 klasa LO (4 i 5 – T)	Razem
	podstawowy	1	2	1	–	4
	rozszerzony	+ 6 godzin dodatkowo (układ wg decyzji dyrekcji szkoły)				10

Źródło: opracowanie własne na podstawie ramowych planów nauczania [Rozporządzenie..., 2019].

się i obecnie wynosi 5 godzin (tygodniowo w cyklu) w szkole podstawowej oraz 4 godziny zakresu podstawowego i dodatkowo 6 godzin zakresu rozszerzonego dla chętnych uczniów w liceum i technikum (tab. 14).

Założenia nowej podstawy programowej geografii – integracja wiedzy przyrodniczej, ekonomicznej i humanistycznej

Zapisy podstawy programowej, wprowadzone rozporządzeniem MEN w 2017 r. dla szkoły podstawowej [*Rozporządzenie ...*, 2017] i w 2018 r. dla szkół średnich [*Rozporządzenie...*, 2018], są nie tylko wynikiem przyjętych ogólnych założeń edukacyjnych [więcej Szkurłat i in., 2018], ale także ustalonych zewnętrznie wymagań, szczególnie widocznych w postaci użycia „języka efektów kształcenia”. Ten sposób zapisu stał się nieodłączną częścią dokumentów oświatowych, a takie ujęcie wymagań szczegółowych sprzyja precyzji oraz wpisuje się również dobrze w polski system egzaminów zewnętrznych, ułatwiając nauczycielom planowanie pracy z uczniami.

Przy tworzeniu nowej podstawy programowej z geografii starano się połączyć precyzję zapisów z elastycznością, zachowując pewną autonomię nauczyciela w doborze treści i metod nauczania. Nowa podstawa daje możliwość dostosowania programu do różnorodnych potrzeb uczniów, jednocześnie skupiając bardziej uwagę na rozwoju umiejętności. Stawia to nauczycieli przed koniecznością rezygnacji z tradycyjnych metod przekazu informacji na rzecz aktywizujących metod nauczania, co może stanowić dla nich pewne wyzwanie i wymagać bardziej twórczego podejścia do pracy z uczniami. Podstawa programowa dla każdego przedmiotu, składa się z 4 elementów: wprowadzenia, celów kształcenia – wymagań ogólnych, treści nauczania – wymagań szczegółowych oraz zaleceń realizacji. W podstawie geografii cele kształcenia podzielono na 3 części, na te odnoszące się do wiedzy geograficznej, umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce oraz postaw. W ten sposób wyraźnie podkreślono fakt, że kompetencje geograficzne składają się z tych trzech elementów. W zapisach celów ogólnych widać wyważenie proporcji między zdobywaniem wiedzy i umiejętności, a także przywrócenie roli kształtowania postaw. Z kolei treści nauczania – wymagania szczegółowe podzielono na działy kształcenia, z których większość odnosi się do problematyki geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej, ale część, co jest nowością w zapisach podstawy programowej, akcentuje silnie współzależności (relacje) między elementami przestrzeni przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej, mając silny wymiar integrujący.

Jak zauważyli sami autorzy we wprowadzeniu, nowa podstawa programowa wprowadza istotne zmiany w rozumieniu funkcji i roli edukacyjnej geografii. Jej

założeniem jest wykorzystanie potencjału edukacyjnego geografii w zakresie walorów poznawczych, kształcących i wychowawczych. W konstruowaniu podstawy programowej przyjęto, że głównym celem geografii jako przedmiotu szkolnego jest poznanie własnego kraju i świata jako zintegrowanej całości, w której zjawiska i procesy przyrodnicze oraz społeczno-ekonomiczne są ze sobą ściśle powiązane na zasadach wzajemnych uwarunkowań i zależności [Rozporządzenie..., 2018]. Stąd wyjściowym założeniem podstawy programowej z geografii zarówno w szkole podstawowej, jak i w liceum i technikum jest przyjęcie, że głównym celem edukacyjnym geografii jest integrowanie wiedzy ucznia o środowisku przyrodniczym z wiedzą społeczno-ekonomiczną i humanistyczną [Szkurłat i in., 2018]. Takie założenie rozwija myślenie geograficzne i akcentuje jedność geografii tak ważną na etapie edukacji szkolnej, a nie traktowanie jej dychotomicznie, w podziale na geografie fizyczną i społeczno-ekonomiczną, zgodnie z aktualnym systemem podziału nauk geograficznych na dyscypliny. Powoduje to trudność w analizie odrębności zapisów odnoszących się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, gdyż wiele z nich ma charakter właśnie integrujący. Poniższe wyniki analizy mają więc na celu nie tyle podkreślanie odrębności tej problematyki, ale wskazanie na ich znaczenie i zawartość merytoryczną, która odpowiada współczesnym wyzwaniom edukacyjnym związanym z przygotowaniem dzieci młodzieży do rozumienia współczesnego świata i aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym.

Cele kształcenia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej

Ze względu na przedstawione wyżej założenia programowe geografii jako przedmiotu szkolnego, zawarte w pierwszej części podstawy programowej „cele kształcenia – wymagania ogólne” w większości zapisane są tak, aby wskazywały na pojmowanie geografii jako przedmiotu integrującego wiedzę przyrodniczą, społeczno-ekonomiczną i humanistyczną. Stąd wśród celów ogólnych w szkole podstawowej zapisy typu [Rozporządzenie..., 2017]:

- w kategorii wiedza geograficzna: *rozumienie zróżnicowania przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego świata; identyfikowanie współzależności między elementami środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego oraz związków i zależności w środowisku geograficznym w skali lokalnej, regionalnej i globalnej; określanie prawidłowości w zakresie przestrzennego zróżnicowania warunków środowiska przyrodniczego oraz życia i różnych form działalności człowieka.*

- w kategorii umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce: *określanie związków i zależności między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego, formułowanie twierdzenia o prawidłowościach, dokonywanie uogólnień.*

Wśród celów ogólnych kształcenia na tym etapie zawarto także te odnoszące się w większym stopniu do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Są to [Rozporządzenie..., 2017]:

- w kategorii umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce: *ocenianie zjawisk i procesów społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.*
- w kategorii postawy: *rozwijanie postawy współodpowiedzialności za stan środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszłego rozwoju społeczno-kulturowego i gospodarczego „małej ojczyzny”, własnego regionu i Polski.*

Warto podkreślić, że po raz pierwszy w podstawie programowej geografii i to już na etapie szkoły podstawowej zapisano cel odnoszący się do kształtowania ładu przestrzennego. Należy też zwrócić uwagę na cel *rozwijanie umiejętności percepcji przestrzeni i wyobraźni przestrzennej*, który ma fundamentalne znaczenie nie tylko dla kształtowania myślenia geograficznego, ale także z punktu widzenia rozumienia i późniejszego uczestnictwa w procesach związanych z gospodarowaniem przestrzenią.

Z kolei w szkołach średnich (liceum i technikum) następuje pogłębienie i poszerzenie treści kształcenia ze szkoły podstawowej (w zakresie podstawowym lub rozszerzonym). W celach ogólnych dominują nadal te związane z integracyjną rolą geografii, odnoszące się zarówno do przestrzeni przyrodniczej, jak i społeczno-gospodarczej i kulturowej, np. w zakresie podstawowym [Rozporządzenie..., 2018]:

- w kategorii wiedzy geograficznej: *poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej; rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda;*
- w kategorii umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce: *krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.*

Wśród celów kształcenia są także i takie, które odnoszą się bezpośrednio do geografii społeczno-ekonomicznej. Są to w zakresie podstawowym [Rozporządzenie..., 2018]:

- w kategorii umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce: *przewidywanie skutków działalności gospodarczej człowieka w środowisku geograficznym;*
- w kategorii postawy: *rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju,*

ochrony elementów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

Na podkreślenie zasługuje fakt bezpośredniego odwołania się do konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych, co po zmianie systemu gospodarczego na przełomie lat 80. i 90. XX w. jest ważnym współczesnym wyzwaniem gospodarki przestrzennej w Polsce [Stryjakiewicz, Jaroszevska, 2011; Ciesiółka i in., 2016; Parysek, 2015, 2016].

Warto też podkreślić, że wśród celów odnoszących się do umiejętności zawarto także te fundamentalne związane z korzystaniem z map (w tym map statystycznych, obrazujących procesy społeczno-gospodarcze), danych statystycznych i innych źródeł, niezmiernie istotnych w analizach z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Są to w zakresie podstawowym następujące umiejętności [Rozporządzenie..., 2018]: *korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych; interpretowanie treści różnych map.*

W zakresie rozszerzonym cele te zostały pogłębione o [Rozporządzenie..., 2018]: *Wykorzystanie narzędzi GIS w analizie i prezentacji danych przestrzennych* (na co szerzej zwracały uwagę E. Szkurlat i I. Piotrowska, 2018) oraz *Analizowanie zjawisk i współzależności zachodzących w środowisku geograficznym z wykorzystaniem różnych map ogólnogeograficznych i tematycznych.*

Praktycznie wszystkie cele kształcenia dla zakresu rozszerzonego odnoszą się do całej przestrzeni geograficznej, zarówno przyrodniczej, jak i społeczno-gospodarczej, podkreślając integrujące podejście w kształceniu geograficznym. Nacisk położony jest już na umiejętności wyższego rzędu, np. *prognozowanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczym i społeczno-gospodarczym.*

Wśród celów dla zakresu rozszerzonego można wskazać również i takie, które są istotne z punktu widzenia geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, np. w kategorii postawy [Rozporządzenie..., 2018]: *rozwijanie poczucia odpowiedzialności za stan i jakość środowiska geograficznego, kształtowanie ładu przestrzennego oraz przyszły rozwój społeczno-kulturowy i gospodarczy własnego regionu, Polski i świata; przekonanie o potrzebie odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim na rzecz rozwoju lokalnego, regionalnego oraz Polski.; rozumienie potrzeby tworzenia równych szans w rozwoju społecznym i gospodarczym dla różnych obszarów w Polsce i na świecie oraz konieczności stosowania zasady pomocniczości.* Są to cele zakładające przygotowanie uczniów do rozumienia procesów rozwoju lokalnego i regionalnego, co jest fundamentem gospodarki przestrzennej oraz przyjmowania przez uczniów w dorosłym życiu odpowiedzialności za uczestnictwo w tych procesach. Jest niezmiernie ważne także z punktu widzenia przygotowania do partycypacji społecznej, ze względu na jej dużą rolę w procesie planowania przestrzennego, na co zwracał uwagę m.in. J. Parysek [2010].

Podsumowując problematykę celów kształcenia należy podkreślić, że zostały one tak sformułowane, aby wskazywać na rolę geografii jako przedmiotu integrującego wiedzę przyrodniczą i społeczno-ekonomiczną, stąd niewiele z nich odnosi się wyłącznie do geografii społeczno-ekonomicznej. Należy jednak podkreślić, że pojawiły się w nich bezpośredniego odniesienia do problematyki zagospodarowania przestrzennego, w tym koncepcji ładu przestrzennego (niezmiernie istotnej w procesie planistycznym – Parysek, 2003), co nie było tak wyraźnie akcentowane we wcześniejszych podstawach programowych geografii.

Treści kształcenia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w szkole podstawowej

Zasadniczą częścią podstawy programowej są treści nauczania – wymagania szczegółowe, określające, czego powinien uczyć i jakie efekty kształcenia powinien nauczyciel osiągnąć z uczniami w trakcie edukacji geograficznej. Edukacja geograficzna rozpoczyna się w klasie 5 od zaznajomienia się mapą – jako podstawowym narzędziem geografa (także społeczno-ekonomicznego) oraz krajobrazów Polski i świata. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wśród krajobrazów nie ograniczono się tylko do tradycyjnych ujęć krajobrazów przyrodniczych, ale uwzględniono także krajobrazy przekształcone silnie przez działalność człowieka – wielkomiejski Warszawy, miejsko-przemysłowy Górnego Śląska i rolniczy Wyżyny Lubelskiej. Ponadto wśród wymagań odnoszących się wszystkich typów krajobrazów Polski zapisano te odnoszące się do gospodarowania w nich człowieka, tj. [*Rozporządzenie...*, 2017]: [Uczeń] *opisuje zajęcia, tradycje rodzinne i zwyczaje mieszkańców wybranych krain geograficznych Polski; przedstawia pozytywne i negatywne zmiany w krajobrazach powstałe w wyniku działalności człowieka*. W tym dziale kształcenia, czyli już na etapie klasy 5, zawarto wymaganie odnoszące się do problematyki gospodarki przestrzennej: [Uczeń] *dokonyuje oceny krajobrazu najbliższego otoczenia szkoły pod względem jego piękna oraz ładu i estetyki zagospodarowania podczas zajęć realizowanych w terenie oraz proponuje zmiany w jego zagospodarowaniu*. Podobnie w dziale IV, odnoszącym się do krajobrazów świata, jedno z wymagań zostało określone jako: [Uczeń:] *prezentuje niektóre przykłady budownictwa, sposobów gospodarowania, głównych zajęć mieszkańców poznawanych obszarów*. W podstawie programowej dla starszych klas szkoły podstawowej więcej treści odnosi się do problematyki geografii społeczno-ekonomicznej (tab. 15), określono tu także wiele wymagań odnoszących się do spraw społeczno-gospodarczych oraz kulturowych [zob. *Rozporządzenie...*, 2017]. Zgodnie z założeniami nowej koncepcji kształcenia geograficznego odnoszą się one z reguły w szkole

Tabela 15. Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w szkole podstawowej

Klasa*	Dział kształcenia**	Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej
6	VII. Geografia Europy	<i>(...) zróżnicowanie ludności oraz starzenie się społeczeństw; największe europejskie metropolie; zróżnicowanie źródeł energii w krajach europejskich; rolnictwo, przemysł i usługi w wybranych krajach europejskich; turystyka w Europie Południowej</i>
	VIII. Sąsiedzi Polski	<i>przemiany przemysłu w Niemczech; dziedzictwo kulturowe Litwy i Białorusi; środowisko przyrodnicze i atrakcje turystyczne Czech i Słowacji; problemy polityczne, społeczne i gospodarcze Ukrainy; zróżnicowanie przyrodnicze i społeczno-gospodarcze Rosji; relacje Polski z sąsiadami</i>
7	X. Społeczeństwo i gospodarka Polski na tle Europy	<i>rozemieszczenie ludności, struktura demograficzna Polski (wiekowa, narodowościowa, wyznaniowa, wykształcenia, zatrudnienia); migracje Polaków na tle współczesnych ruchów migracyjnych w Europie; zróżnicowanie polskich miast; sektory gospodarki Polski; rolnictwo Polski</i>
	XI. Relacje między elementami środowiska geograficznego na przykładzie wybranych obszarów Polski.	<i>wpływ: sposobu zagospodarowania dorzecza na występowanie powodzi; warunków przyrodniczych (zasobów surowców mineralnych, wiatru, wód i usłonecznienia) i pozaprzyrodniczych na energetykę; rozwoju dużych miast na przekształcenia strefy podmiejskiej; procesów migracyjnych na strukturę wieku i zmiany w zaludnieniu obszarów wiejskich; przemian gospodarczych po 1989 r. na zmiany struktury zatrudnienia; transportu na rozwój działalności gospodarczej; walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego na rozwój turystyki</i>
	XII. Własny region	<i>źródła informacji o regionie; dominujące cechy (...) struktury demograficznej oraz gospodarki; walory turystyczne; współpraca międzynarodowa</i>
	XIII. „Mała ojczyzna”	<i>obszar, środowisko geograficzne, atrakcyjność („małej ojczyzny” jako miejsca zamieszkania i działalności gospodarczej), tożsamość</i>
8	XIV. Wybrane problemy i regiony geograficzne Azji	<i>(...) Japonia – gospodarka na tle warunków przyrodniczych i społeczno-kulturowych; Chiny – rozemieszczenie ludności, problemy demograficzne oraz znaczenie w gospodarce światowej; Indie krajem wielkich możliwości rozwojowych oraz kontrastów społecznych i gospodarczych; Bliski Wschód – kultura regionu, ropa naftowa, obszar konfliktów zbrojnych</i>
	XV. Wybrane problemy i regiony geograficzne Afryki	<i>(...) warunki gospodarowania człowieka w strefie Sahelu – problem zachowania równowagi ekologicznej; rozwój turystyki w Kenii; rolnictwo żarowo-odlogowe i nowoczesne plantacje w Afryce Zachodniej; przyczyny niedożywienia w Etiopii; tradycyjna i nowoczesna gospodarka w Afryce</i>
	XVI. Wybrane problemy i regiony geograficzne Ameryki Północnej i Południowej	<i>problemy zagospodarowania Amazonii; sytuacja rdzennej ludności; slumsy w wielkich miastach; megalopolis; Dolina Krzemowa jako przykład technopolii; znaczenie gospodarcze Stanów Zjednoczonych w świecie</i>

Klasa*	Dział kształcenia**	Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej
8	XVII. Wybrane problemy i regiony geograficzne Australii i Oceanii	(...) <i>rozmieszczenie ludności i gospodarka</i>

* klasa zgodna z zaleceniami realizacji podstawy programowej

**numeracja działów kształcenia zgodna z podstawą programową

Źródło: opracowanie własne na podstawie podstawy programowej dla szkół podstawowych [Rozporządzenie..., 2017]

podstawowej do wybranych przykładów ze świata i Europy. Przyjęto tutaj założenie, że na tym etapie nie należy na przykład omawiać działalności przemysłowej czy usługowej w całej Europie, ale zobaczyć jak te sektory gospodarki funkcjonują w wybranych kraju, w tym wypadku we Francji (zapis wymagania szczegółowego brzmi: *przedstawia znaczenie nowoczesnego przemysłu i usług w gospodarce na przykładzie Francji*) i jednym z landów niemieckich (wymaganie: *charakteryzuje przemiany w strukturze przemysłu w Niemczech na przykładzie Nadrenii Północnej-Westfalii*). Takie podejście ma wskazać nauczycielom na konieczność odejścia od myślenia, że uczniom należy przedstawić „wszystko”, co związane jest z danym zagadnieniem w różnych skalach przestrzennych, co grozi znacznym przeładowaniem treści kształcenia, niemożliwym do percepcji przez uczniów. Założono zatem, że na tym etapie najlepiej jest uczyć na konkretnych przykładach. Odnosi się to także do geografii fizycznej (stąd np. poznanie wulkanów i zjawisk trzęsień ziemi na przykładzie Islandii). Niestety walory takiego podejścia nie są powszechnie rozumiane, o czym świadczy m.in. propozycja modyfikacji podstawy programowej przedstawiona w I poł. 2024 r., w której oprócz „odchudzenia” podstawy, tak jak w innych przedmiotach, zaproponowano usunięcie niektórych przykładów.

Analiza zapisów treści kształcenia i wymagań szczegółowych podstawy programowej wskazuje na duże znaczenie problematyki geografii społeczno-ekonomicznej już na tym, wczesnym etapie kształcenia geograficznego. Edukacja geograficzna w szkole podstawowej pozwala na zrozumienie procesów społecznych i gospodarczych (w tym funkcjonowania trzech podstawowych sektorów: rolnictwa, przemysłu i usług) w Polsce i w innych krajach na praktycznie wszystkich kontynentach (na wybranych przykładach). W kształceniu geograficznym już od klasy 5, a w większym stopniu od klasy 7 obecna jest także problematyka zagospodarowania przestrzennego najbliższego otoczenia ucznia.

Treści kształcenia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w liceum i technikum

W wyniku analizy treści kształcenia dotyczących geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej na wyższym poziomie edukacji, w liceum i technikum, można zauważyć, że podstawowy zakres (obejmujący obowiązkowo wszystkich uczniów) podstawy programowej obejmuje zagadnienia związane ze zróżnicowaniem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na świecie, przemianami struktur demograficznych i społecznych (mających współcześnie duże konsekwencje – zob. np. Stryjakiewicz, 2018), procesami osadniczymi, a także uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej oraz funkcjonowania trzech sektorów gospodarki: rolnictwa z leśnictwem i rybactwem, przemysłu oraz usług (tab. 16). Układ treści na tym poziomie edukacji odzwierciedla więc bardziej klasyczne subdyscypliny i obszary badawcze geografii społeczno-ekonomicznej. Kształcenie w liceum i technikum obejmuje także relacje między człowiekiem a środowiskiem geograficznym oraz klasyczną geografiją społeczno-ekonomiczną Polski, obejmującą także problematykę gospodarki morskiej. Natomiast rozszerzony program kształcenia obejmuje dodatkowo metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne, współpracę międzynarodową, zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych, przemiany struktury gospodarki, zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski, identyfikację (w trakcie badań terenowych) elementów przestrzeni geograficznej, w tym społeczno-gospodarczych, we własnym regionie, uwarunkowania przyrodnicze działalności gospodarczej oraz wybrane problemy polityczne, społeczne i gospodarcze współczesnego świata. Treściom kształcenia towarzyszą wymagania szczegółowe, z których wiele odnosi się do współczesnych zjawisk, procesów i wyzwań rozwojowych Polski i innych krajów świata, np. *[uczeń] charakteryzuje główne cechy gospodarki opartej na wiedzy i czynniki wpływające na jej innowacyjność i rozwój w Polsce oraz innych krajach świata; wyróżnia problemy związane z migracjami (dobrowolnymi i przymusowymi) i uchodźstwem ludności w skali globalnej i krajowej; ocenia wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwa, gospodarki i środowisko przyrodnicze państw i regionów świata.*

Na szczególną uwagę zasługują także wymagania ogólne postawione w zakresie rozszerzonym, odnoszące się do badań terenowych w okolicy miejsca zamieszkania we własnym regionie, np. *wykorzystując dane pozyskane w trakcie badań terenowych, analizuje wpływ przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy, jakość życia ludności i rozwój gospodarczy najbliższego otoczenia oraz przedstawia wyniki tych analiz w postaci prezentacji lub posteru; analizuje dostępność i ocenia jakość wybranych usług (np. edukacyjnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, handlowych) w najbliższej okolicy (ulicy, dzielnicy miasta, wsi)*

Tabela 16. Treści kształcenia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w liceum i technikum

Zakres	Dział kształcenia*	Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej
podsta- wowy (klasa 1–3)	VII. Podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata	(...) <i>procesy integracyjne i dezintegracyjne na świecie, podstawowe wskaźniki rozwoju</i>
	VIII. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze	<i>rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich</i>
	IX. Uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej	<i>rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, współpraca międzynarodowa, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne</i>
	X. Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo:	<i>czynniki rozwoju rolnictwa, struktura użytków rolnych, obszary upraw i chów zwierząt, zrównoważona gospodarka leśna, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura)</i>
	XI. Przemysł	<i>czynniki lokalizacji, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii i bilans energetyczny, zmiany wykorzystania poszczególnych źródeł energii, dylematy rozwoju energetyki jądrowej</i>
	XII. Usługi	<i>zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym, rodzaje transportu, atrakcyjność regionów turystycznych świata</i>
	XIII. Człowiek a środowisko geograficzne – konflikty interesów	<i>wpływ działalności człowieka na atmosferę na przykładzie smogu, inwestycji hydrologicznych na środowisko geograficzne, rolnictwa, górnictwa i turystyki na środowisko geograficzne, transportu na warunki życia i degradację środowiska przyrodniczego, zagospodarowania miast i wsi na krajobraz kulturowy, konflikt interesów człowiek – środowisko, procesy rewitalizacji i działania proekologiczne</i>
	XV. Społeczeństwo i gospodarka Polski	<i>rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna.</i>
	XVI. Morze Bałtyckie i gospodarka morską Polski:	(...) <i>wykorzystanie gospodarcze [Morza Bałtyckiego]</i>
rozsze- rzo- ny** (klasa 1–4/5)	I. Metody badań geograficznych i technologie geoinformacyjne	<i>wywiady, badania ankietowe, analiza źródeł kartograficznych, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych i geoinformacyjnych do pozyskania, tworzenia zbiorów, analizy i prezentacji danych przestrzennych</i>
	VII. Współpraca i konflikty	(...) <i>organizacje współpracy politycznej, społecznej i gospodarczej</i>

Zakres	Dział kształcenia*	Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej
rozszerzony** (klasa 1–4/5)	VIII. Zróżnicowanie struktur społecznych i procesów urbanizacyjnych	<i>struktury językowe i wykształcenia, kulturowe postrzeganie przestrzeni, zwartość socjoetniczna, fazy urbanizacji, procesy metropolizacji, typy fizjonomiczne i funkcje miast, formy zespołów miejskich</i>
	IX. Struktura gospodarki i tendencje rozwoju gospodarczego	<i>klasyfikacja gospodarki, związki usług i działalności przemysłowej, zmiany w strukturze i sektorach gospodarki</i>
	X. Zróżnicowanie gospodarki rolnej	<i>typy rolnictwa i główne regiony rolnicze na świecie, rolnictwo uprzemysłowione a rolnictwo ekologiczne, uprawy roślin modyfikowanych genetycznie</i>
	XI. Przemiany sektora przemysłowego i budownictwa	<i>czynniki lokalizacji przemysłu tradycyjnego i zaawansowanych technologii, obszary koncentracji przemysłu, rozwój i rola budownictwa w gospodarce</i>
	XII. Rola tradycyjnych i nowoczesnych usług w rozwoju społeczno-gospodarczym:	<i>transport, łączność, usługi edukacyjne, badawczo-rozwojowe, finansowe i turystyczne</i>
	XIV. Zróżnicowanie krajobrazowe Polski	<i>[krajobraz] (...), rolniczy – wiejski, podmiejski i rezydencjalny, małomiasteczkowy, wielkich miast, przemysłowy, górniczy, komunikacyjny***</i>
	XV. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski	<i>regiony etnograficzne, poziom życia, zachowania prokreacyjne Polaków, zalety i wady życia na wsi i w mieście, cechy miast, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo, wykluczenie i solidarność społeczna</i>
	XVI. Elementy przestrzeni geograficznej i relacje między nimi we własnym regionie	<i>badania i obserwacje terenowe odnoszące się m.in. do analiz:</i> <ul style="list-style-type: none"> - wpływu przedsiębiorstwa przemysłowego lub usługowego na środowisko przyrodnicze, rynek pracy, jakość życia ludności i rozwój gospodarczy, - dostępności i oceny jakości wybranych usług, - struktury użytkowania gruntów rolnych, - głównych funkcji i oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły (w tym z wykorzystaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego), - rewitalizacji zdegradowanych obszarów zurbanizowanych i poprzemysłowych.
	XIX. Uwarunkowania przyrodnicze gospodarczej działalności człowieka na przykładzie wybranych obszarów	<i>związki rolnictwa z klimatem, ukształtowaniem powierzchni, żyznością gleb i zasobami wodnymi, związek przemysłu i struktury towarowej handlu zagranicznego z zasobami surowców mineralnych, sposoby pokonywania przez człowieka przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej, zmiany znaczenia środowiska przyrodniczego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów</i>
	XX. Problemy polityczne współczesnego świata	<i>(...) przemiany systemowe w Europie, funkcjonowanie Unii Europejskiej</i>

Zakres	Dział kształcenia*	Treści kształcenia odnoszące się do geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej
rozszerzony** (klasa 1-4/5)	XXI. Wybrane problemy społeczne współczesnego świata	<i>problemy demograficzne, skutki migracji, problemy uchodźstwa, handel ludźmi na świecie, niewolnictwo, wykorzystywanie pracy dzieci i pracowników w krajach o niskich kosztach pracy, bezrobocie, prześladowania religijne i nietolerancja</i>
	XXII. Zróżnicowanie jakości życia człowieka w wybranych regionach i krajach świata	<i>potrzeby żywieniowe, zagrożenie życia, rozmieszczenie chorób, poczucie bezpieczeństwa, potrzeby edukacyjne.</i>
	XXIII. Problemy gospodarcze współczesnego świata	<i>dysproporcje w rozwoju krajów i ich skutki, wpływ korporacji transnarodowych na społeczeństwo i gospodarkę w skali lokalnej i regionalnej, problem zadłużenia krajów świata i obywateli</i>

* Numeracja działów kształcenia zgodna z podstawą programową.

** Zakres rozszerzony obejmuje również treści zakresu podstawowego, stąd należy traktować je łącznie.

*** Wskazane typy krajobrazów nawiązują do ich najnowszej typologii [Chmielewski i in., 2015], obejmują oczywiście także krajobrazy określane jako naturalne (przyrodnicze), nie wykazane w tabeli.

Źródło: opracowanie własne na podstawie podstawy programowej dla liceum i technikum [Rozporządzenie..., 2018]

na podstawie badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety; na podstawie obserwacji oraz dostępnych materiałów źródłowych (np. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, geoportalu, zdjęć satelitarnych) wyróżnia główne funkcje i dokonuje oceny zagospodarowania terenu wokół szkoły; na podstawie obserwacji terenowych, współczesnych i archiwalnych map oraz fotografii prezentuje i wyjaśnia zmiany układu przestrzennego i wyglądu zabudowy wybranego terenu we własnej miejscowości. Takie podejście, dotychczas nie będące przedmiotem zapisów wymagań szczegółowych podstawy programowej powoduje, że badania terenowe, szczególnie dla uczniów realizujących zakres rozszerzony, czyli szczególnie zainteresowanych tematem, nie powinny być niczym niezwykłym na lekcjach geografii. O ile bowiem do tej pory kojarzone były głównie z geografiami fizycznymi, obecnie odnoszą się także wyraźnie do problemów geografii społeczno-ekonomicznej, w tym zagospodarowania przestrzeni. Jest to także doskonałe przygotowanie do pierwszego etapu Olimpiady Geograficznej, w ramach którego należy się wykazać właśnie tego typu umiejętnościami.

Wnioski końcowe

Analiza celów i treści kształcenia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej w szkole podstawowej, liceum i technikum na podstawie zapisów podstawy programowej, obowiązującej od roku szkolnego 2017/2018, a w szkołach średnich od 2019/2020 r., wyraźnie wskazuje na dużą rolę tych zagadnień

we współczesnym procesie edukacji geograficznej. Udział treści geografii społeczno-ekonomicznej w stosunku do geografii fizycznej i tym samym liczby godzin jakie należy przeznaczyć na ich realizację jest zbliżony, co świadczy o dobrym wyważeniu proporcji. Problematyka społeczno-ekonomiczna jest już realizowana od klasy 5, co jest dużą pozytywną zmianą w stosunku do poprzedniej podstawy programowej, w której w ramach przedmiotu przyroda w klasach 4–6 treści te były marginalizowane³⁸. W zapisach dominuje ujęcie regionalne, stąd wiele wymagań zostało tak sformułowanych, aby ukazywać uczniom relacje między elementami przestrzeni przyrodniczej i społeczno-gospodarczej w kraju oraz regionach Polski i świata. W liceum i technikum, zarówno w programie podstawowym, jak i rozszerzonym, widać staranne podejście do zapisów treści kształcenia, tak, aby nie zostały pominięte kluczowe problemy geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Założone w podstawie cele i treści kształcenia nie tylko pozwalają na zdobywanie przez uczniów wiedzy o strukturze społeczeństwa i gospodarki oraz ich przemianach, ale także sprzyjają rozwijaniu umiejętności analitycznych oraz świadomości lokalnych, regionalnych, krajowych i globalnych wyzwań, przed jakimi stoi społeczeństwo. Obecnie obowiązująca podstawa programowa wydaje się dobrym drogowskazem do wprowadzania i rozwijania tych treści kształcenia w szkołach podstawowych i średnich, sprzyjając wzbudzeniu zainteresowania nimi uczniów. Jest to szczególnie ważne w sytuacji, gdy świadomość społeczna i ekonomiczna oraz umiejętności geograficzne są niezbędne w życiu codziennym, a także przy podejmowaniu przez młodzież w przyszłości decyzji zawodowych czy społecznych.

Warto zauważyć, że w nowej podstawie programowej dużą wagę przywiązuje się do wykorzystania nowoczesnych technologii geoinformacyjnych – GIS (co podkreślają także E. Szkurłat i I. Piotrowska, 2018 oraz autorzy praktycznego poradnika dla nauczycieli z tego zakresu M. Ciepły i in., 2019). Te narzędzia mają współcześnie kluczowe znaczenie w poznawaniu świata, a także analizie i prezentacji danych przestrzennych i są coraz powszechniej wykorzystywane, nie tylko w gospodarce przestrzennej, ale także przez przedsiębiorstwa dla celów gospodarczych. Wykorzystanie technologii geoinformacyjnych sprawia, że geografia staje się nowoczesną dziedziną wiedzy, odpowiadającą współczesnemu zapotrzebowaniu, szczególnie związanemu z analizą procesów społecznych i gospodarczych, w tym dla celów podejmowania decyzji odnoszących się do zagospodarowania przestrzeni. Podstawa programowa stwarza więc ramy do wprowadzania w kształceniu geograficznym wiedzy praktycznej, która przydatna jest w życiu codziennym oraz przyszłej aktywności zawodowej

---

³⁸ Na marginesie należy dodać, że w ramach obowiązywania poprzedniej podstawy programowej geografii, była ona traktowana błędnie jako część edukacji przyrodniczej, o czym świadczy jej omówienie (w ramach publikacji „Podstawa programowa z komentarzami”) w tomie 5 pod nazwą „Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum – przyroda, geografia, biologia, chemia, fizyka”. Stąd krytycznie w mojej opinii należy ocenić pojawiające się czasem pomysły do likwidacji geografii jako osobnego przedmiotu i powrotu do realizacji przyrody w klasach 5–6.

uczniów (szerzej o praktyczności edukacji geograficznej m.in. w pracach E. Szkurląt i in., 2017, 2018).

Nowa podstawa programowa przynosi szereg wyzwań nauczycielom, związanym m.in. z koniecznością stosowania nowych metod pracy z uczniem, sposobów oceniania ich osiągnięć oraz doksztalcania (szczególnie w zakresie technologii geoinformacyjnych i współczesnych procesów gospodarczych o dużej dynamice zmian). Dlatego ważne jest, aby nauczyciele mieli dostęp do aktualnych, dobrych materiałów dydaktycznych i narzędzi wspomagających proces kształcenia, które pozwolą im efektywnie przekazywać wiedzę z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej oraz rozwijać umiejętności uczniów i kształtować ich postawy. Ponadto, z uwagi na dynamiczne zmiany społeczne, gospodarcze i środowiskowe, treści kształcenia za zakresu geografii społeczno-ekonomicznej powinny być regularnie aktualizowane, aby dobrze przygotować uczniów do wyzwań przyszłości. W związku z tym tak duże znaczenie ma stosowanie metod nauczania, które angażują uczniów i zachęcają ich do samodzielnego poszukiwania informacji, analizowania i oceny zjawisk oraz procesów społecznych i ekonomicznych w różnych skalach przestrzennych. Wiedza i umiejętności z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej zdobyte na lekcjach mogą w przyszłości znaleźć praktyczne zastosowanie w różnych obszarach życia, od planowania przestrzennego po podejmowanie decyzji konsumenckich czy uczestnictwo w życiu publicznym. Nawet jeśli absolwent szkoły nie będzie wiązał swojej przyszłości zawodowej z geografiami czy gospodarką przestrzenną, to kształcenie zgodne z obowiązującą podstawą programową powinno pozwolić na lepsze rozumienia przez uczniów relacji między elementami przestrzeni geograficznej, w tymi społeczno-gospodarczymi, co jest istotne z punktu widzenia przygotowania uczniów do ich dorosłego życia, nie tylko w aspekcie zawodowym, ale także w wymiarze społecznym i obywatelskim.

Literatura

- Chmielewski T., Myga-Piątek U., Solon J., 2015, *Typologia aktualnych krajobrazów Polski*. „Przegląd Geograficzny” nr 87(3): 377–408.
- Cieply M. i in., 2019, *Geoinformacja w szkolnej edukacji geograficznej. Praktyczny poradnik dla nauczycieli*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Ciesiołka P., Kołsut B., Kudłak R., 2016, *Programowanie rewitalizacji w miastach województwa wielkopolskiego w latach 1999–2015*. „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” nr 36: 57–71.
- Nowak M. J., Śleszyński P., Churski P., Degórski M., Komornicki T., Sagan I., Stryjakiewicz T., 2023, *Wymiar prawny w dyscyplinie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne i zagadnienia badawcze*. „Przegląd Geograficzny” nr 95: 343–367.

- Parysek J., 2003, Ład przestrzenny jako kategoria pojęciowa i planistyczna, [w:] Ślęzak T., Ziolo Z. (red.), *Spoleczno-gospodarcze i przyrodnicze aspekty ladu przestrzennego*. Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN nr 205: 111–126.
- Parysek J., 2010, *Gospodarka przestrzenna i rola partycypacji społecznej w procesie planowania przestrzennego*, [w:] Ratajczak W., Stachowiak K. (red.), *Gospodarka przestrzenna społeczeństwu*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, t. 1: 79–98.
- Parysek J.J., 2015, *Rewitalizacja miast w Polsce, wczoraj, dziś i być może jutro*. „Studia Miejskie” nr 17: 9–26.
- Parysek J.J., 2016, *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*. „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” nr 33: 17–36.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017 poz. 356.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019, poz. 639.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz.U. 2018 poz. 467.
- Stryjakiewicz T., 2018, *Najważniejsze problemy związane z sytuacją demograficzną Polski w kontekście wyzwań dla polityki społecznej i gospodarczej*, [w:] Hrynkiwicz J., Witkowski J., Potrykowska A. (red.), *Sytuacja demograficzna Polski jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa: 210–211.
- Stryjakiewicz T. 2020, *Kształtowanie się geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej jako dyscypliny naukowej w nowej klasyfikacji nauki w Polsce*. „Prace i Studia Geograficzne” nr 65: 21–32.
- Stryjakiewicz T., Jaroszewska E., 2011, *Kurczące się miasta (shrinking cities) i strategie ich rewitalizacji*, [w:] Mierzejewska L., Wdowicka M. (red.), *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 135–148).
- Stryjakiewicz T., 2021, *Emergence of Socio-economic Geography and Spatial Management as a Scientific Discipline in the New Classification of Science in Poland*. „Quaestiones Geographicae” nr 40: 7–14.
- Szkurlat E., Hibszer A., Piotrowska I., Rachwał T., 2018, *Podstawa programowa geografii źródłem nauczycielskich wyzwań*, [w:] Hibszer A., Szkurlat E. (red.), *Nauczyciel geografii wobec reformowanej szkoły*. „Prace Komisji Edukacji Geograficznej PTG” nr 8:13–31.
- Szkurlat E., Piotrowska I., 2018, *GIS w nowych podstawach programowych geografii*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” nr 34: 61–76.
- Ziolo Z., 1996, *Model funkcjonowania przestrzeni geograficznej i jej znaczenie dla gospodarki przestrzennej*, [w:] Wich U. (red.), *Gospodarka, przestrzeń, środowisko*. Wydawnictwo UMCS, Lublin: 183–191.